

**VISEGRAD
JOURNAL
ON HUMAN RIGHTS**

Nº 3, 2021

Editorial board

Slovak Republic

Prof. JUDr. Jan Svak, DrSc.
Doc. JUDr. Julius Kovach, CSc.
JUDr. Ivan Ikrényi, PhD., F.I.I.
JUDr. Denisa Soukenikova, PhD.
JUDr. Ivan Roháč, LL.M, MBA, PhD.
JUDr. Martina Reřichová, PhD.
Prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Prof. JUDr. Pavel Hollander, DrSc.
Prof. PhDr. JUDr. Milos Vecera, CSc.
Prof. JUDr. Jan Hurdik, DrSc.
JUDr. Alexandra Sestrienková
JUDr. Lukáš Cisko, Ph.D.
JUDr. Ivana Shoshková, PhD.
JUDr. Jozef Beňo, PhD.

Czech Republic

JUDr. Petr Poledník
Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.
JUDr. Zdenka Papoušková, Ph.D.
Doc. JUDr. Blanka Vítová, LL.M., Ph.D.
Doc. et doc. JUDr. Naděžda Shishková, Ph.D.
Prof. JUDr. Michal Skrejpek, DrSc.
Prof. JUDr. Jan Hurdik, DrSc.

Ukraine

Prof. JUDr. Yaroslav Lazur, DrSc.
Prof. JUDr. Dmytry Byelov, DrSc.
Prof. JUDr. Yuriy Bysaha, DrSc.
JUDr. Myroslava Hromovchuk, CSc.
Prof. JUDr. Oleksandr Roháč, DrSc.
Prof. JUDr. Viktor Zaborovskyy, DrSc.
Prof. JUDr. Ludmila Deshko, DrSc.

Romania

Assoc.prof. Daniel Berlinger, PhD.
Lect.univ.dr. Ioan Liviu Taut.
Prof. JUDr. Ivan Horka, PhD.

Poland

Prof. JUDr. Piotr Stanisz
Ph.D. Katarzyna Szwed

Ph.D. Marta Kolodziejczyk
Ph.D. Justyna Ciechanowska
Dr. Jarosław Storzynski
Dr. Grzegorz Maroń
Prof. dr hab. Janush Nichyporuk

Russian Federation

Prof. JUDr. Oleksandr Sevrukov, DrSc.
JUDr. Helena Shekk, PhD.

Moldova

Prof. JUDr. Valeriu Bujor
Prof. JUDr. Valeriu Čerba

Macedonia

Assoc. prof Zoran Filipovski, PhD.

Croatia

Prof. JUDr. Budislav Vukas jr., DrSc.

Hungary

Dr. Timea Barzó
Dr. Varga Norbert
Dr. habil Csilla Csak, PhD
Dr. Erika Varadi-Csema, PhD, LL.M

Kazakhstan

Prof. JUDr. Kazbek Ukanov, DrSc.

Litva

Prof. JUDr. Arvid Struzhunas, DrSc.

Latvia

Doc. JUDr. Janis Grasis

Austria

Prof. JUDr. Bernd Wieser, DrSc.

Estonia

Prof. Tanel Kerikmäe
Dr Archil Chochia
LLM Madis Ernits

www.vjhr-journal.sk

Registered number: EV 5051/14

Publisher:

PANEURÓPSKA
VYSOKÁ ŠKOLA

Pan-European University
Faculty of Law Tomášikova,
10 Bratislava

Uzhhorod National
University
Faculty of Law
Kapitul'na, 26 Uzhhorod

Public organization
„LEX PRO OMNES”
Mierová, 2529 Humenné

Public organization
„Association of International
Educational and Scientific
Cooperation”
Kapitul'na, 26 Uzhhorod

Foreign experience of props use during interrogation of juveniles in criminal proceedings

Зарубіжний досвід використання допоміжних засобів під час допиту неповнолітніх, у кримінальному провадженні

Chervinko Mariana

Key words:

criminal proceedings; interrogation of minors; anatomical dolls; body image; representative understanding.

Ключові слова:

кримінальне провадження; допит неповнолітніх; анатомічні ляльки; зображення тіла; репрезентативне розуміння.

Постановка проблеми: Через вразливість, фізичну та психологічну незрілість дітей-потерпілих і дітей-свідків злочинів (особливо, коли йдеться про злочини проти статевої свободи та недоторканості), перед державою постає обов'язок забезпечення особливого захисту таких неповнолітніх, в тому числі під час кримінального провадження. При цьому, важливо в ході кримінального провадження встановити обставини події для реалізації засади справедливості, а значить створити максимально комфортні умови під час допиту дитини відповідного віку, щоби вона могла надати інформацію. Часто доводиться заспокоювати дитину, враховувати закономірності процесу формування показань та індивідуальні соціально-психологічні характеристики неповнолітніх різних вікових груп. Успішному досягненню цих завдань сприяє використання під час допиту неповнолітніх спеціальних допоміжних засобів, зокрема, іграшок та ігрових матеріалів, а у справах про злочини статевого насильства – анатомічних ляльок та зображень тіла, однак в Україні практика використання таких засобів перебуває тільки на стадії становлення. Відтак, з метою оптимізації процесу допиту неповнолітніх, доцільно вивчити іноземний досвід використання таких допоміжних засобів у кримінальному процесі.

Стан дослідження: Серед іноземних науковців, які досліджували питання використання допоміжних засобів під час допиту неповнолітніх можна виділити наступних: V. Boat, D. Brown, M. Bruck, S. Ceci, M. Everson, S. Hewitt, L. Holmes, D. Jones, M. Lamb, C. Lewis, D. Lindsay, M. McQuiston, M. Pipe, D. Poole, Y. Orbach та інші. Натомість, використання допоміжних засобів при допиті неповнолітніх вітчизняними науковцями детально не досліджувалось. Зокрема, О.Г. Бабенко, І.В. Басиста, С.Д. Віксич, В.В. Гірук, А.І. Довгань, В.В. Загамула, М.М. Фарима, С.В. Харченко, Ю.М. Черноус досліджували особливості проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми та методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, у яких потерпілим чи підозрюваним є неповнолітній. Психологічні особливості проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми були предметом дослідження таких науковців, як: А. Будзинська, Н.О. Пряхіна, О.І. Пташник-Середюк та інші. Н.П. Бочкор, Ю.Д. Винниченко, О.В. Даценко, О.М. Дуфенюк, В.П. Кононець, І.С. Кравченко, К.Б. Левченко, Т.І. Мальована, В.А. Нестеренко, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, Т.Є. Семікоп, Г.М. Степанова у своїх дослідженнях звертали увагу на необхідність використання методики «Зеленої кімнати», облаштування окремого приміщення для допиту неповнолітніх, тощо. Праці вищевказаних науковців частково розглядали необхідність використання допоміжних засобів, але детально розгляду цього питання уваги приділено не було.

Мета публікації полягає в дослідженні зарубіжного досвіду використання допоміжних засобів під час допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні і формулювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення практики комунікації слідчого, прокурора та суду з дітьми, що опинилися на лаві свідків чи потерпілих.

Виклад основних положень. У Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 р. забезпечення найкращих інтересів дитини визнано пріоритетною засадою формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, що декларується, зокрема, міжнародними актами. Крім того, передбачено розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою «Зелена кімната» для органів досудового розслідування¹. Отже, перший крок імплементації Україною міжна-

¹ Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. №1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 17.05.2021).

родних стандартів у цій сфері зроблено. Деталізація процедурних питань, як і вивчення передового досвіду країн, які значною мірою випереджають нас в розвитку вище вказаної методики, належить до категорії перспектив, над якими ще треба працювати.

Чіткої дефініції поняття «допоміжні засоби для допиту дітей» (далі – ДЗ) у зарубіжній літературі не існує, однак до таких засобів традиційно відносять: іграшки, олівці, папір, розмальовки, ляльки і лялькові моделі будиночки, книги, приставки для відеоігор та інші ігрові матеріали для дітей різного віку, а при допиті неповнолітніх жертв чи свідків сексуального насильства – анатомічні ляльки, малюнки, зображення тіла, фотографії, символи, фігури та бутафорії. Такі ДЗ за кордоном використовуються успішно вже протягом багатьох років і полегшують допит дітей, особливо малолітніх.

Традиційно розрізняють чотири етапи допиту, а саме: а) встановлення психологічного контакту; б) вільна розповідь; в) постановка запитань; г) ознайомлення з протоколом допиту і його підписання¹. Відтак, важливо не просто дослідити досвід використання тих чи інших ДЗ під час допиту неповнолітніх, а розмежувати особливості їх використання в залежності від етапу допиту, дослідити можливість використання окремих ДЗ під час допиту неповнолітніх потерпілих та жертв злочинів проти статевої свободи та недоторканості.

Так, метою першого етапу допиту є заспокоєння дитини, створення сприятливої обстановки, що дозволить неповнолітнім свідкам та потерпілим від злочинів почуватись комфортно, захищеними та в безпеці, а також дасть змогу їм вільніше розмовляти та підвищить ефективність їх участі в кримінальному провадженні. Для досягнення цієї мети серед усіх видів ДЗ доцільно застосовувати іграшки, олівці, папір, розмальовки, ляльки і лялькові моделі будиночки, книги, приставки для відеоігор та інші ігрові матеріали для дітей різного віку.

Проведене Агентством з фундаментальних прав Європейського союзу дослідження довело, що позитивна оцінка дітьми місця проведення допиту напряду впливає на оцінку «дружності до дитини» кримінального провадження в цілому. Думки дітей щодо облаштування таких «дружніх» кімнат іграшками та іграми відрізняються залежно від їх віку. Старші 12 років діти вважають іграшки у вищевказаних кімнатах недоречними і зайвими, занадто «дитячими». Водночас молодші діти позитивно оцінили наявність іграшок, зокрема, м'яких, і сказали, що вони допомагають їм заспокоїтись². У Польщі Фонд «Нічий діти» (Fundacja Dzieci Niczyje) розробив спеціальні «блакитні кімнати» для проведення слухань неповнолітніх потерпілих та свідків віком до 15 років, які облаштовані іграшками, матеріалами для малювання та дитячими книгами, завдяки чому діти позитивно оцінили процес їх допиту у цих «блакитних кімнатах» та неформальну атмосферу³.

Така дружня обстановка повинна бути забезпечена не лише під час проведення допиту неповнолітніх в правоохоронних органах, але й у суді, в тому числі, під час очікування судового розгляду.

Так, у Румунії не лише правоохоронні органи, але й Спеціалізований суд у справах неповнолітніх та сімейних справах у Брасові має кімнату з дружньою до дітей обстановкою для їх допиту, з наявністю іграшок та інших ДЗ. Однак, діти, які допитувались в цій кімнаті, зазначили, що хоча іграшки і наявні, проте їм забороняли з ними гратись, а охоронець при спробі дитини взяти іграшку зробив їй зауваження, тому в дітей склалось негативне враження, що охоронець подумав, наче дитина хоче вкрати ці іграшки⁴. Відтак, використання дітьми іграшок та ігрових матеріалів не має бути суто «декларативним». Недостатньо просто облаштувати кімнату в дружній до дітей обстановці, а важливо надати дитині можливість гратись іграшками, малювати та іншим чином використовувати елементи обстановки, надати працівникам відповідної установи вказівки не чинити перешкод дітям у використанні ДЗ за призначенням.

1) У Німеччині іграшки та інші елементи дружньої до дитини обстановки наявні як у спеціальних кімнатах, обладнаних в правоохоронних органах, так і в деяких вищих судах. Такі кімнати для очікування судового розгляду для дітей оформлені у вигляді ігрових залів з книгами, іграшками, іграми та автоматами, з гарячими напоями. При проведенні судового засідання дітям пропонують для використання антистресові м'ячики⁵. Також, при підготовці до судового засідання дітям рекомендують на судове засідання принести із собою їх власні іграшки, ігри та книжки, які можуть використовуватись ними в тишині і допоможуть

¹ Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк, 2019. № 2 (86). С. 252.

² Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. P.29.

³ Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. P.26.

⁴ Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. P.47.

⁵ Psychology, Law and Criminal Justice/ Graham Davies, Sally Lloyd-Bostock, Mary McMurrin et al. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1995. P. 32, 48.

дитині заспокоїтись та не нудьгувати під час судового процесу⁶. За зразком Німеччини, в Україні варто також заохочувати і повідомляти дітям про можливість використання ними їх особистих іграшок в ході судового засідання для заспокоєння і полегшення сприйняття часу. Але, лише за умови роз'яснення перед початком судового засідання, що гра іграшками чи малювання тощо повинні відбуватись в тишині, не перешкоджати ходу судового засідання. Також, рекомендовано здійснити професійну підготовку суддів за участі психологів до способів розв'язання конфліктних ситуацій з дітьми щодо використання іграшок.

Якщо всі науковці є однаковими щодо доцільності використання ДЗ на першому етапі допиту неповнолітніх, то їх використання на наступних двох етапах допиту під час власне дачі показань (вільної розповіді та постановки запитань) викликає ряд дискусій серед іноземних науковців, має своїх прибічників та противників, особливості використання в різних державах.

Так, припущення про те, що предмети допомагають подолати розрив між тим, що діти знають, і тим, що вони можуть (або бажають) пояснити, існує давно. На початку ХХ століття іграшки та ігрові матеріали (кольорові олівці та папір, ляльки і лялькові моделі будиночків тощо) стали основними елементами психологічної ігрової терапії з дітьми. Пізніше, їх почали використовувати, щоб допомогти дітям зрозуміти медичні процедури, показати ділянки болю на тілі та в навчальних цілях. В ході такого використання виникла ідея того, що різного роду іграшки допоможуть дітям відповідати на питання без висловлення «незручної» чи сороміцької для них інформації. Через це багато фахівців при розслідуванні злочинів, потерпілими в яких були діти, почали використовувати такі ДЗ при допиті неповнолітніх. Протягом 1980-х і 1990-х років розроблялись нові методики проведення опитування неповнолітніх з допомогою ДЗ. З початку 1990-х збиралась інформація щодо того, як себе поведуть з окремими ДЗ діти, які зазнали сексуального насильства та діти, які його не зазнали, вивчались результати допиту⁷.

Через отриманий психологічний стрес, страх перед правопорушником чи особливості фізичного та вікового розвитку, часто, діти не здатні чи не хочуть описати словами правопорушення, обставини, в тому числі, деталі акту статевого насильства. Різна поведінка дитини та характер її «гри» із цими ДЗ можуть допомогти встановити істину; виявити чи дитина каже правду і чи є підстави для сумніву у правдивості в її показаннях; встановити вербальну інформацію, налагодити комунікацію, дружні відносини між дитиною та особою, яка проводить допит.

Вже на початку 1990-х років між кримінологами та психологами усього світу виникали дискусії щодо доцільності використання ДЗ під час допиту неповнолітніх. Дослідження Пайпа у Новій Зеландії та робота Дамена-Ціммера і Лухса у Німеччині у 1992 р. доводять, що використання ДЗ під час допиту дітей суттєво спрощує і допомагає їм давати правдиві показання у формі, що має доказову силу. Цій позиції повністю суперечили заяви Раскіна та Еспліна у 1992 р., які вважали наступне: ляльки, малюнки, ігри в поганий/хороший дотик та інші іграшки є зайвими і непотрібними при допиті дітей, їх використання варто уникати у всіх можливих випадках; вони відволікають увагу дитини від процесу допиту, від дачі повних і точних показань, а також є такими, що можуть викликати у дитини непристойні думки і фантазії. Їх використання не має жодного науково підґрунтя⁸.

Тобто, іноземними психологами та криміналістами не лише напрацьовано методику використання ДЗ під час допиту дітей, але й виявлено ряд недоліків у їх використанні, поле для маніпуляцій і викривлення дітьми дійсних обставин правопорушення. Особливо багато противників виявилось щодо використання анатомічних ляльок при допиті неповнолітніх потерпілих та/або свідків сексуального насильства.

У США дослідники дійшли висновку, що діти повинні мати три когнітивні навички, щоб точно повідомляти про минулі події за допомогою анатомічних ляльок: 1) розуміння того, що ляльки – це одночасно предмети та символи, що представляють особу; 2) здатність переносити фактичні події на ляльок; 3) здатність повідомляти за допомогою ляльок лише те, що мало місце, не відходити від мети допиту та вчиняти з ляльками дії, яких насправді не було. Зіткнувшись із ризиком неправдивих повідомлень на прямі запитання, дослідники рекомендували використовувати анатомічні ляльки, в основному, щоб допомогти дітям детально пояснити свої словесні повідомлення про жорстоке поведіння⁹.

2) У 1991 р. Комітет Американської Асоціації Психологів (далі – КААП) визнав, що хоча «ні анатомічні ляльки, ні їх використання не стандартизовані і не супроводжуються нормативними документами, але їх можна використовувати», застеріг, що слід бути особливо обережним при інтерпретації результатів допиту дітей молодше 5 років. Також вказаний комітет дійшов висновку, що такі ляльки «можуть бути чудовим

⁶ Psychology, Law and Criminal Justice/ Graham Davies, Sally Lloyd-Bostock, Mary McMurrin et al. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1995. P.43.

⁷ Poole DA, Bruck M. Divining Testimony? The Impact of Interviewing Props on Children's Reports of Touching. PubMed Central (PMC). 2012. Vol. 32, No.3. P. 165–180.

⁸ Psychology, Law and Criminal Justice/ Graham Davies, Sally Lloyd-Bostock, Mary McMurrin et al. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1995. 607 p.

⁹ Poole DA, Bruck M., Pipe M-E. Forensic Interviewing Aids: Do Props Help Children Answer Questions About Touching? PubMed Central (PMC). 2011. Vol. 20, No.1. P. 11–15.

інструментом для спілкування / роз'яснення, якщо їх використовувати належним чином». Сьогодні КААП дозволяє використовувати анатомічні ляльки під час допиту, але після повідомлення про правопорушення і лише для того, щоб продемонструвати послідовність дій, допомогти дітям наочно повідомити інформацію без використання їх власних тіл, яку вони не можуть або не хочуть вербалізувати. Хоча таке використання дозволено із застереженням, що дитина, яку опитують, має мати репрезентативне розуміння того, що ляльки представляють осіб і здатна перенести фактичні події на ляльок (на це вказують такі речі, як успішний вибір ляльки, яка найбільше схожа на них, і демонстрація дій на ляльці, а не на них самих)¹.

Потреба в альтернативі анатомічним лялькам виникла тоді, коли прокурори США почали стикатися із проблемами допиту дітей за допомогою анатомічних ляльок у суді. Багато прокурорів замінили ляльки на зображення тіла у вигляді простих лінійних малюнків дітей і дорослих чоловічої та жіночої статі, одягнених та/або роздягнених, які графічно зображують чоловічі та жіночі частини тіла, інколи такі зображення є гендерно нейтральними. Сьогодні при допиті неповнолітніх у США використовують такі зображення тіла для різних цілей, зокрема, для вивчення назв, якими діти іменують частини тіла, полегшення обговорень «хороших» і «поганих» дотиків, оперативного виявлення факту жорстокого поводження та/або уточнення словесно повідомленої дитиною інформації. Особа, яка проводить допит, показує зображення тіла та просить дитину позначити певні частини тіла на зображенні (включаючи статеві органи, груди та сідниці), а потім намагається підняти тему жорстокого поводження запитаннями на кшталт: «Чи торкались тебе у будь-якому з цих місць?», «Покажи мені, де тебе торкнулись?». Найчастіше зображення використовують вже після того, як дитина повідомила про порушення її/його статевої свободи та недоторканості, часто для того, щоб переконатися, що дитина розуміє назви частин тіла та опис подій, хоча можливе їх використання ще на початку допиту для виявлення факту злочину². Тобто, важливо, щоб дії дитини із анатомічною лялькою чи зображенням тіла під час допиту не повинні бути основним джерелом доказів, які пред'являються суду.

Спочатку реалістичні зображення тіла схвалювало багато криміналістів з тих, які виступали проти використання анатомічних ляльок при допиті неповнолітніх. Зображення вважалися безпечнішими за ляльки, оскільки у двовимірному тілі відсутні отвори, куди можна проникнути з цікавості, також деякі стверджували, що дітям легше використовувати малюнки, щоб зобразити себе, ніж ляльки. Однак, пізніше, за результатом проведених досліджень з'ясовано, що зображення тіла не є кращими за анатомічних ляльок, а маленьким дітям було важко точно відтворювати події на зображеннях, відсоток неправдивих повідомлень також був високий³.

До держав, які активно використовують ДЗ під час допиту неповнолітніх належить, зокрема, Англія та Уельс, де ДЗ використовуються з різних мотивів: щоб оцінити мову чи рівень сприйняття та розуміння дитини; щоб зберегти дитину спокійною та на одному місці; для підтримки дитини при пригадуванні подій; щоб надати дитині можливість розповісти про події. Особливо активно й ефективно вони використовуються під час допиту маленьких дітей, які ще мають труднощі у спілкуванні і здатні повідомити більш точну інформацію через ДЗ, які дозволяють дитині без слів пояснити частини тіла або продемонструвати образливий вчинок, описати середовище, в якому сталось правопорушення, продемонструвати розуміння дитиною істини та брехні. За допомогою таких ДЗ дитина під час допиту має можливість розповідати і показувати наочно дії, що дозволяє отримати в ході кримінального провадження більш детальну інформацію із меншою кількістю запитань, подолати небажання або страх дитини розповідати (наприклад, коли злочинець погрожував дитині і сказав «не розповідати», що було сприйнято вище ДЗ у обов'язково здійснюється відеозапис емоцій і виразу обличчя дитини, по можливості – із двох різних ракурсів. Цікавим є той факт, що залежно від вікових, фізичних та психоемоційних особливостей дитини, їй можуть запропонувати самій намалювати малюнок перед або під час допиту щодо обставин правопорушення, який має бути видимий і зафіксований на камеру⁴. Тому, під час допиту неповнолітнього із застосуванням ДЗ варто обов'язково здійснювати відеозапис емоцій і виразу обличчя дитини, по можливості - із двох різних ракурсів.

У Гонконгу, коли дитина є малолітня і їй необхідно допомогти розповісти про злочин сексуального насильства, особа, що проводить допит, уповноважена використовувати анатомічно деталізовані ляльки чи спеціальні зображення для полегшення розповіді дитини. Залежно від поведінки дитини і її/його «гри» з такою анатомічною лялькою можна з'ясувати чи справді дитина стала потерпілою злочину проти статевої

¹ Poole DA, Bruck M. Divining Testimony? The Impact of Interviewing Props on Children's Reports of Touching. PubMed Central (PMC). 2012. Vol. 32, No.3. P. 165–180.

² Poole DA., Bruck M., Pipe M-E. Forensic Interviewing Aids: Do Props Help Children Answer Questions About Touching? PubMed Central (PMC). 2011. Vol. 20, No.1. P. 11–15.

³ Poole DA., Bruck M., Pipe M-E. Forensic Interviewing Aids: Do Props Help Children Answer Questions About Touching? PubMed Central (PMC). 2011. Vol. 20, No.1. P. 11–15.

⁴ Achieving best evidence in criminal proceedings Guidance on interviewing victims and witnesses, and guidance on using special measures. London: Ministry of Justice, 2011. P. 90-91.

свободи та недоторканості. Кримінологи та психологи у Гонконгу дійшли до висновку, що, зазвичай, діти, що не зазнали сексуального насильства, бавляться з цією лялькою в сексуально-орієнтованій манері. В процесі гри з такою анатомічною лялькою дитина з'ясує, що одяг з неї дуже легко зняти і що в тілі цієї ляльки є отвори, куди легко може потрапити палець дитини. Дуже швидко ці діти, які не були жертвами сексуального насильства, починають «розбещувати» ляльку. Для виявлення дитячої брехні, дитині можуть демонструватись інші об'єкти, такі як, наприклад, лінійка, зразки кольору, ляльковий будинок, різні види ляльок. Ці об'єкти можуть відволікати дитину, а також заставляти задуматись дитину, яка свідчить неправдиво, про наявність в дорослих засобів і способів з'ясувати істину. У Гонконгу, якщо діти не згадували жодного акта насильства – тоді немає потреби у використанні анатомічних ляльок і зображень під час допиту, які застосовуються лише при статевих злочинах. Анатомічні ляльки активно застосовуються коли дитині тяжко пояснити положення і рухи статевого насильницького акту або коли показання не є достатньо деталізовані. Малюнки з частинами людського тіла використовуються коли дитина не може назвати частину тіла, про яку йде мова. Після використання анатомічних ляльок чи малюнків під час допиту обов'язково слідує процедура, яка дає зрозуміти дитині мету допиту і пояснити, що це не гра. Особа, яка проводить допит, в процесі заслуховування неповнолітнього не дає жодних своїх пропозицій чи коментарів, дозволяє власний виклад подій дитиною і її бачення. Весь процес допиту детально фіксується на відео⁵.

Очевидно, що досвід Гонконгу базується на переконанні, що дитини, яка зазнала сексуального насильства і стресу, не буде в процесі гри повторювати цю стресову ситуацію, а буде будь-яким можливим чином її уникати, враховує ментальні особливості поведінки китайців. Аналіз дитячої поведінки дуже допомагає при виявленні наклепу і неправдивих відомостей про акт сексуального насильства над дитиною. Станом на сьогодні, поруч із зростанням правосвідомості дітей в розвинених державах зросла кількість неправдивих відомостей про вчинені відносно них злочини з порушення статевої свободи та недоторканості. В Україні діти в більшості бояться заявляти про злочини статевого насильства відносно них, бояться реакції дорослих, розголосу, можливого громадського осуду, і, на жаль, не довіряють системі правосуддя. Натомість, в державах із розвинутою правовою системою і правосвідомістю неповнолітніх – навпаки, діти дуже часто маніпулюють своїми правами і ситуацією, коли словам незахищеної дитини схильні довіряти більше, ніж дорослому, погрожують дорослим заявити на них в поліцію і дати неправдиві свідчення про насильство, в тому числі, сексуальне.

Слідчі у Швеції протягом кількох десятиків років активно використовували ДЗ при допиті неповнолітніх жертв насильства, в тому числі, сексуального. При проведенні опитування працівників правоохоронних органів майже всі респонденти заявили, що певною мірою використовували малюнки під час допиту дітей. На запитання про мету використання малюнків, найбільш частою причиною їх використання було допомогти дитині описати місця (72,7%) або предмети (67%), допомогти дитині почуватись комфортно під час допиту (22,7%), допомогти пригадати події (19,3%), побудувати взаємозв'язок (17%). Лише декілька респондентів повідомили, що використовували малюнки, щоб допомогти дітям описати людей (9,1%). Більш як 40,9% респондентів заявили, що використовують інші ДЗ під час співбесіди з дітьми, а саме: фотографії (15,9%), об'єкти для зменшення стресу (10,2%), картки із зображеннями (9%), іграшки, плюшеві ведмедики (8%), анатомічні ляльки (3,4%), піктограми для дітей з вадами розумового розвитку (2,3%), схеми тіла (2,3%) та картки емоцій (2,3%). Багато слідчих згадали про використання фотографій місць злочинів або поранень⁶.

Сьогодні у Швеції багато опонентів використання анатомічних ляльок, оскільки ці ДЗ хоча і сприяють розкриттю дітьми інформації, однак при допиті завдають неповнолітнім морального стресу, а також можуть стати причиною «спотворення істини». Так, дитина може настільки захопитись лялькою, що в процесі своєї гри з нею може «повідомити» багато зайвих і неправдивих деталей акту насильства. Тому, у Швеції при проведенні допиту неповнолітніх рекомендовано уникати використання окремих ДЗ, особливо анатомічних ляльок, за винятком зображень, які дозволені, але які слід використовувати обережно та без навідних запитань⁷.

У справах про насильницькі злочини відносно дітей найчастіше показання неповнолітнього потерпілого чи свідка є чи не єдиним доказом по справі, тому важливо відрізнити правду від брехні. Відтак, для виявлення випадків неправдивих свідчень і наклепу неповнолітніх, під час допиту рекомендується проводити комплексний аналіз їх свідчень, поведінки, характеру гри та взаємодії з ДЗ, фіксувати на відеокамеру вираз їх обличчя при тих чи інших запитаннях, задавати їм загальні питання для того щоб з'ясувати чи розуміють вони різницю між правдою та брехнею, в тому числі, з використанням згаданих вище ДЗ.

⁵ Heng Choon (Oliver) Chan and Samuel M. Y. Ho. *Psycho-criminological perspective of criminal justice in Asia. Research and practices in Hong Kong, Singapore, and Beyond*. New York: Routledge, 2017. P. 39.

⁶ Magnusson M., Ernberg E., Landstrom S., Akehurst L. *Forensic interviewers' experiences of interviewing children of different ages*. *Psychology, Crime & Law*. 2020. Vol. 26, No.10. P. 967-989.

⁷ Magnusson M., Ernberg E., Landstrom S., Akehurst L. *Forensic interviewers' experiences of interviewing children of different ages*. *Psychology, Crime & Law*. 2020. Vol. 26, No.10. P. 967-989.

Завершальним етапом допиту є ознайомлення з протоколом допиту і його підписання, під час якого не використовуються будь-які ДЗ, а навпаки – дитині у зрозумілій для неї манері та мовою потрібно ще раз пояснити, що повідомлена нею словесно та/бо вербально за допомогою ДЗ інформація не є «грою», про наслідки такого повідомлення.

Так, в Гонконгу після використання анатомічних ляльок чи малюнків під час допиту обов'язково слідує процедура, яка дає зрозуміти дитині мету допиту і пояснити, що це не гра¹. Тобто, важливо, щоб фахівці, які проводять допит неповнолітніх, були достатньо компетентними і пройшли відповідне навчання для використання ДЗ під час допиту дітей. Рекомендовано проводити допит дитини за участі психолога.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна прийти до наступних висновків і рекомендацій:

1. Аналіз іноземної практики застосування ДЗ показав як позитивні, так і негативні ефекти від застосування окремих ДЗ, а тому вкрай важливо впроваджувати в Україні новітні методики допиту неповнолітніх з урахуванням тих небезпек та викликів, про які сигналізує зарубіжна наукова спільнота та фахівці-практики.
2. Зважаючи аргументи «за» та «проти», слід враховувати той незаперечний факт, що ДЗ допомагають створити сприятливу дружню атмосферу, а тому слід позитивно оцінювати перспективи широкої практики використання ДЗ в кримінальних провадженнях із неповнолітніми потерпілими та/або свідками.
3. Методика використання ДЗ під час допиту неповнолітніх учасників кримінального процесу повинна відбуватися з дотриманням низки правил: у кімнаті, обладнаній ДЗ, варто надати дитині реальну можливість ними гратись, не створювати штучних перешкод дітям у використанні засобів за їх призначенням; заохочувати і повідомляти дітям про можливість використання своїх особистих улюблених іграшок в ході кримінального провадження; проводити відеозапис допитів, які проводяться з дітьми та при яких використовуються ДЗ; обережно підходити до використання анатомічних ляльок, зокрема, надавати їх тільки дітям від 5 років після самого повідомлення про правопорушення і тільки для того, щоб продемонструвати послідовність дій; для виявлення фактів неправди проводити комплексне критичне дослідження інформації, яку надає дитина; проводити спеціальні тренінги та навчання для фахівців, які уповноважені проводити допити неповнолітніх.

Безумовно вказані правила мають тільки рекомендаційний характер. При цьому варто враховувати те, що жодні написані правила не здатні повною мірою врегулювати ефективну комунікацію дитини з представником органу досудового розслідування, прокуратури чи суду, як і жодні стіни чи іграшки самі по собі не дають відчуття довіри та безпеки. Великою мірою самопочуття дитини залежить від особи, з якою вона спілкується, тональності мовлення, емоційних реакцій на сказане, виявів турботи та підтримки, розуміння потреб. Тільки в такому комплексі і технічних, і особистісних умов можна досягнути мети створення дружнього середовища.

Анотація.

Проведення допиту дитини-свідка чи потерпілого у дружній атмосфері, де вона відчуває захист і комфорт, у спеціально обладнаній «зеленій кімнаті» є надзвичайно важливим для зменшення повторної травматизації такого неповнолітнього у процесі допиту. В цьому допомагають спеціальні допоміжні засоби, зокрема іграшки та ігрові матеріали для дітей різного віку, а при допиті неповнолітніх жертв чи свідків сексуального насильства – анатомічні ляльки, малюнки, зображення тіла, фотографії та бутафорії. Відтак, тема їх використання в Україні під час допиту неповнолітніх і облаштування ними «зелених кімнат» є надзвичайно актуальною. Зарубіжний досвід використання допоміжних засобів під час допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні допоможе виявити проблеми та особливості використання окремих допоміжних засобів, досвід фахівців іноземних держав. У статті надано оцінку та рекомендації щодо використання вищевказаних допоміжних засобів в Україні.

Abstract.

It is extremely important to interrogate child witness or victim in a friendly atmosphere, where he or she feels protected and comfortable. Specially equipped "green room" helps to reduce re-injury of minors during interrogation. It is equipped by specially designed props such as toys and play materials for children of all ages. Anatomical dolls, drawings, body images, photographs and other props are used when interrogating juvenile victims or witnesses of sexual violence. Therefore, the research on foreign experience of the props use during interrogation of minors is very important for Ukraine. It will help to arrange child-friendly "green rooms", to

¹ Heng Choon (Oliver) Chan and Samuel M. Y. Ho. *Psycho-criminological perspective of criminal justice in Asia. Research and practices in Hong Kong, Singapore, and Beyond.* New York: Routledge, 2017. P.39.

identify problems and peculiarities of particular props use and to explore the experience of specialists from foreign countries. The article provides an assessment and recommendations for props use in Ukraine.

References:

1. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. №1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 17.05.2021).
2. Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк, 2019. № 2 (86). С. 246-257.
3. Poole DA, Bruck M. Divining Testimony? The Impact of Interviewing Props on Children's Reports of Touching. PubMed Central (PMC). 2012. Vol. 32, No.3. P. 165–180.
4. Psychology, Law and Criminal Justice/ Graham Davies, Sally Lloyd-Bostock, Mary McMurrin et al. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1995. 607 p.
5. Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 121 p.
6. Achieving best evidence in criminal proceedings Guidance on interviewing victims and witnesses, and guidance on using special measures. London: Ministry of Justice, 2011. 243 p.
7. Heng Choon (Oliver) Chan and Samuel M. Y. Ho. Psycho-criminological perspective of criminal justice in Asia. Research and practices in Hong Kong, Singapore, and Beyond. New York: Routledge, 2017. 297 p.
8. Magnusson M., Ernberg E., Landstrom S., Akehurst L. Forensic interviewers' experiences of interviewing children of different ages. Psychology, Crime & Law. 2020. Vol. 26, No.10. P. 967-989.
9. Poole DA., Bruck M., Pipe M-E. Forensic Interviewing Aids: Do Props Help Children Answer Questions About Touching? PubMed Central (PMC). 2011. Vol. 20, No.1. P. 11–15.

Chervinko Mariana,

*adjunct of the Department of Criminal Procedure and Criminology
Lviv State University of Internal Affairs*